

مبارزات شیعیان

در دوره نخست خلافت عباسیان

دکتر سمیره مختار الیثی

ترجمه و تعلیق

دکتر سید کاظم طباطبایی

laythi, Samirah Mukhtar

لیثی، سمیره مختار

[جهاد الشیعه فی العصر العباسی الاول. فارسی]

مبارزات شیعیان در دوره نخست خلافت عباسیان / سمیره مختار اللیثی؛ ترجمه و تعلیق کاظم طباطبایی. - مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۴.

۴۶۷ ص. - - (انتشارات آستان قدس رضوی، شرکت به نشر؛ ۹۶۴).

ISBN 964 - 02 - 0445 - 5

شابک: ۹۶۴-۰۲-۰۴۴۵-۵

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان اصلی: جهاد الشیعه: فی العصر العباسی الاول، ۱۳۹۶ - ۱۹۷۶ م.

این کتاب قبلاً با عنوان "جهاد شیعه در دوره اول عباسی" با ترجمه محمد حاجی تفی توسط مؤسسه شیعه شناسی منتشر شده است.

کتابنامه: ص. ۴۲۱ - ۴۳۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. شیعه - تاریخ. ۲. کشورهای اسلامی - تاریخ - ۱۳۲ - ۶۵۶ ق. - جنبشها

و قیامها. ۳. شیعه - جنبشها و قیامها. ۴. عباسیان - تاریخ. الف. طباطبایی،

کاظم، ۱۳۳۷ - مترجم. ب. شرکت به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی). ج. عنوان.

د. عنوان: جهاد شیعه در دوره اول عباسی.

۲۹۷ / ۵۳

BP ۲۳۹ / ۷۹ ج ۹۰۴۱

الف ۱۳۸۴

م ۸۴ - ۲۳۰۹۲

کتابخانه ملی ایران

بهر نشر
انتشارات به نشر

۹۶۴

مبارزات شیعیان در دوره نخست خلافت عباسیان

تألیف: دکتر سمیره مختار اللیثی

ترجمه و تعلیق: دکتر سید کاظم طباطبایی

ویراسته دکتر حسین صابری و حمیدرضا نگهبان

چاپ اول / ۱۳۸۵

۱۱۰۰ نسخه / وزیری

چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

شابک: ۹۶۴-۰۲-۰۴۴۵-۵

حق چاپ محفوظ است.

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

دفتر مرکزی: مشهد، ص. پ. ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹، تلفن: ۸۵۱۱۱۷۰، ۸۵۱۱۱۳۶-۷

دفتر تهران: ۸۸۹۶۰۶۲۰، ۸۸۹۵۱۷۴۰، نامبر ۸۸۹۶۵۹۸۲

آدرس اینترنتی: www.behnashr.com پست الکترونیک: publishing@behnashr.com

فهرست مطالب

۹	- سخن مترجم
۱۳	- دیباچه
۱۷	- درآمد
۲۰	- نقشه‌ای که قیامهای شیعیان را نشان می‌دهد
۲۱	- خاندان علوی
۲۲	- خلیفگان دوره نخست خلافت عباسیان
۲۳	- شجره تبار خلیفگان دوره نخست سلسله عباسیان

بخش اول:

موضع شیعه در برابر برپایی دولت عباسیان (۲۵ - ۱۱۷)

۲۷	۱- پیدایش گروه شیعه و مبارزه آنان در سده نخست هجری
۴۴	۲- اثر مبارزات شیعیان در سقوط دولت امویان
۶۹	۳- فراز و نشیب روابط دو خاندان علوی و عباسی
۸۱	۴- فرقه‌های شیعه و موضع آنان نسبت به برپایی دولت عباسیان
۱۰۸	۵- کوششهای ابوسلمه خَلَّال برای انتقال خلافت به علویان

بخش دوم:

مجاهدتهای شیعیان زیدی و امامی در عهد خلیفه عباسی منصور (۱۱۹ - ۲۴۰)

- ۱- قیام محمد نفس زکیه در حجاز ۱۲۱
- ۲- قیام ابراهیم بن عبدالله در بصره ۱۵۸
- ۳- موضع امام جعفر صادق (ع) و شیعیان امامی در برابر خلیفه منصور ۲۰۱
- ۴- کشمکش فکری میان شیعیان و عباسیان و موضع امام ابوحنیفه و امام مالک در برابر جنبشهای شیعیان ۲۲۰

بخش سوم:

مبارزات شیعیان در عهد خلافت مهدی و هادی (۲۴۱ - ۲۹۱)

- ۱- تحوّل فرقه شیعه امامیه و پیدایش فرقه شیعه اسماعیلیه ۲۴۳
- ۲- موضع شیعیان زیدی و امامی در برابر خلافت مهدی ۲۵۵
- ۳- گرایش شیعی وزیر عباسی، یعقوب بن داود و کوشش او برای سپردن خلافت به علویان ۲۶۶
- ۴- قیام حسین بن علی در روزگار خلیفه هادی ۲۷۲

بخش چهارم:

مبارزات شیعیان در عهد هارون الرشید (۲۹۳ - ۳۲۹)

- ۱- جنبش یحیی و ادیس پسران عبدالله به روزگار خلیفه هارون الرشید ۲۹۵
- ۲- سیاست هارون نسبت به شیعیان و امام موسی کاظم (ع) ۳۱۵
- ۳- موضع برمکیان نسبت به علویان و شیعیان ۳۲۵

بخش پنجم:

قیامهای شیعیان به روزگار مأمون و معتصم (۳۳۱ - ۴۱۱)

- مقدمه: شیعیان در عهد امین ۳۳۳
- ۱- قیام محمد بن ابراهیم و ابوالسرایا ۳۳۶

- ۲- قیام محمد دیباج پسر [امام] جعفر صادق (ع) ۳۵۶
- ۳- موضع شیعیان در برابر بیعت مأمون با امام علی الرضا (ع) به ولایت عهدی ۳۶۵
- ۴- قیام علی بن محمد بن جعفر صادق (ع) و ابو عبدالله برادر ابوالسرایا ۳۸۷
- ۵- قیامهای شیعیان در سرزمین یمن ۳۹۴
- ۶- قیام محمد بن قاسم در عهد خلیفه معتصم ۴۰۲

فرجام سخن:

علل و عوامل استمرار مبارزات شیعیان در طی روزگاران (۴۱۳ - ۴۱۹)

منابع:

- ۱- دستنوشته‌ها ۴۲۱
- ۲- منابع و مراجع عربی چاپ شده ۴۲۲
- ۳- منابع خارجی ترجمه شده به زبان عربی ۴۳۱
- ۴- منابع پژوهشها و تعلیقات مترجم ۴۳۲
- فهرستهای راهنما ۴۳۵
- ۱- فهرست آیات ۴۳۵
- ۲- فهرست احادیث ۴۳۷
- ۳- فهرست اعلام و اصطلاحات ۴۳۹

سخن مترجم

کتابی که اینک در برابر خوانندگان گرامی گشوده است، پارسی کرده کتاب *جهاد الشیعه فی العصر العباسی الاول* نوشته بانو دکتر سمیره مختار الیشی (بیروت، ۱۳۹۶ ق/ ۱۹۷۶ م.) است. نگارنده این سطور، سالها پیش این کتاب را دیده ولی آن را نخوانده بود. یکی - دو سال پیش با یکی از همکاران و دوستان از نیت و علاقه خود مبنی بر ترجمه کتابی از عربی به فارسی سخن می‌گفت؛ وی ترجمه این کتاب را پیشنهاد کرد و نسخه شخصی خود را نیز برای این منظور در اختیار نهاد. نگارنده نیز که کتاب مزبور را هم برای دانشجویان رشته تاریخ و هم برای دانشجویان دانشکده الهیات و هم برای تنویر افکار عمومی سودمند یافت، طی نامه‌ای نظر اولیای محترم مؤسسه انتشارات آستان قدس رضوی (به‌نشر) را درباره ترجمه این کتاب جویا شد. این پیشنهاد بی‌درنگ با حسن استقبال مدیران فرهیخته و دانش دوست آن مؤسسه مواجه گردید و در نتیجه مترجم دست به کار پارسی‌گردانی کتاب شد و این کار کما بیش یک سال او را به خود مشغول داشت.

خوانندگان ارجمند سزاوار است پیش از مطالعه کتاب، چند نکته را مدنظر داشته باشند:

۱- نویسنده کتاب حاضر برخلاف برخی از نویسندگان اهل سنت، نسبت به شیعه (به معنای عام) و تلاشها و مبارزات آنان رویکرد مثبتی دارد (نک: مقدمه نویسنده) و چنان‌که در مطاوی کتاب ملاحظه خواهید فرمود همواره با بی‌طرفی

کامل و با روحیه انصاف علمی حوادث و رویدادهای تاریخی را بررسی و تحلیل می‌کند. در عین حال، از نویسندگان نباید انتظار داشت که همه مسایل را همچون یک فرد شیعی ببینند و بررسی و نتیجه‌گیری کنند. چون پاره‌ای از موضوعات و مسایل هست که شیعه و اهل سنت بر سر آن با یکدیگر اختلاف بنیادی دارند و این اختلاف نیز زائیده امروز و دیروز نیست؛ بلکه در گذشته‌های دور ریشه دارد. از همین رو، مترجم هر جا احساس کرد که نویسنده به بیراهه رفته یا در داوری به خطا یا غفلتی گرفتار آمده است، با نگاشتن و افزودن تعلیقه‌ای کوشید آن خطای غفلت را تدارک کند. با این همه، در مواردی معدود جملات یا عباراتی نیز وجود داشت که برای رعایت عواطف جامعه شیعی به پیشنهاد ناشر محترم حذف گردید و به جای آن [...] گذاشته شد.

۲- به منظور اظهار ارادت به آستان مقدس امامان (ع) از آغاز تا انجام کتاب همه‌جا در برابر نام مبارک آنان حرف (ع) به نشانه عبارت «علیه السلام» یا خود آن عبارت یا عبارات مشابه افزوده شد. به همین منظور، در جمله دعایی «صلی الله علیه وسلم» نیز همه‌جا عبارت «و آله» که مورد تأکید ما شیعیان است، افزوده گردید.

۳- نویسنده دانشمند اغلب صورت لاتین اعلام خارجی را در متن کتاب به دست نداده است. برای تدارک این کاستی، مترجم با مراجعه به منابع و مآخذ مربوط از جمله *دائرة المعارف فارسی* (زیر نظر دکتر غلامحسین مصاحب) و *دائرة المعارف خاورشناسان* (اثر عبدالرحمن بدوی) و... صورت لاتین نامهای خارجی را در پاورقی ضبط کرد.

۴- پارسی گردان در خلال ترجمه دریافت متن مورد ترجمه مثل بسیاری از کتابهای انتشار یافته در کشورهای عربی از انبوه اغلاط چاپی رنج می‌برد. این اغلاط چندان فراوان و چشمگیر بود که گهگاه مترجم ناگزیر بود برای فهم درست مطلب، منابع نویسندگان را در کنار دست داشته باشد و دم به دم به آنها رجوع کند. در عین حال، نمی‌تواند ادعا کند صد در صد به اغلاط و مواضع خطایی پی برده و آنها را تدارک کرده است. ضمناً باید افزود، در آغاز کار مواضع غلط را در زیر نویس به خوانندگان نشان داد تا اگر احیاناً اختلافی میان متن و ترجمه دیدند، سبب آن را بدانند. اما با مشاهده

انبوهی اغلاط در ادامه کار، از این کار چشم پوشید.

مترجم همه توش و توان خود را به کار بست تا ترجمه‌ای شیوا و روان و در عین حال توأم با امانت در دسترس خوانندگان بگذارد و امیدوار است در رسیدن به این مقصود کامیاب شده باشد. از خوانندگان نکته‌بین، بویژه استادان و همکاران ارجمند، انتظار دارد چنانچه لغزش یا خطایی دیدند از تذکر دروغ نوزند.

در پایان این مقدمه، از دوست و همکار گرامی و مترجم پرتلاش آقای دکتر حسین صابری که زحمت ویراستاری تطبیقی کتاب را به دوش کشیدند و از آقای حمیدرضا نگهبان که کتاب را ویرایش ادبی کردند و از اولیای محترم مؤسسه انتشارات آستان قدس رضوی (شرکت به‌نشر) که انتشار این کتاب را در برنامه کار خود قرار دادند، بویژه از دوست گرامی آقای جواد محمدزاده مقدم مسؤول اداره اهل قلم که همواره مشوق نویسندگان و مترجمان بوده و هستند، بی‌نهایت سپاسگزار است و برای جملگی آنان از درگاه ایزد متان سلامتی، کامیابی و عمر بلند مسألت می‌کند. و ما توفیقی الا بالله

سیدکاظم طباطبایی

دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

دی‌ماه ۸۳

دیباچه

به خاتمه دکتر احمد شریابی
استاد دانشگاه ازهر و رهبر کل انجمنهای جوانان مسلمان

تاریخ اسلام به سان اقیانوسی بیکران یا دریایی سرشار است که در آن موجها به هم می‌خورند و ژرفاهای متعدد به چشم می‌آید و گرایشهای گوناگون در آن دیده می‌شود و این پدیده‌ای شگفت‌انگیز نیست، زیرا این تاریخ بزرگ، باشکوه، مهم و غنی، دامنه‌ای بس گسترده یافته و در سرزمینهای دوردست پراکنده شده و گرایشهای فزونی یافته و طایفه‌ها و ملت‌ها در بستر آن با هم درآمیخته‌اند و با این همه عمرش نیز کوتاه نیست.

برای نمونه، هنگامی که خود را در ژرفای این تاریخ اسلامی - با همه عرض و طولش - به پیگیری دلاوریهای عرصه فداکاری و وفاداری^۱ مشغول داشتیم، در دل کتابها و منابع به صدها تن از قهرمانان و بزرگمردانی برخوردیم که دین و ایمانشان آنان را به آشکار کردن سخن حق و دعوت راستین و به گام نهادن در میدانهای مبارزه در این سوی و آن سوی کشانده بود تا از این رهگذر افتخار یاری رساندن به عقیده و باورشان را به چنگ آورند. یا به نعمت شهادتی دست یابند که آنان را به بهشت پایدار آسایش نزد رحمتگر دنیا و آخرت می‌رساند؛ یعنی همان حقیقتی که

۱- بطولات الفداء و الوفاء.

بدان یقین دارند.

هنگامی که تألیف دانشنامه فداکاری وفاداری^۱ را - که در چند جلد پی در پی به دلاوریهای تابناک از یاد رفته و قهرمانان بزرگ گمنام می‌پردازد - آغاز کردم، با صدها تن از این قهرمانان مجاهد آشنا شدم. این در حالی است که از این دانشنامه تنها پنج جلد منتشر شده است^۲. پس چگونه خواهد شد اگر که راه این پویش تاریخی بیش از پیش فراوریم امتداد یابد؟ یا چگونه خواهد شد اگر که کسانی دیگر در این مسیر راههایی دیگر را تجربه کنند و گامهایی فرا پیش نهند؟

طایفه شیعه، یکی از طایفه‌های اسلامی است که در جامعه اسلامی اثر چشمگیری داشته است. تشیع هرچند با عشق اهل بیت پاک نبوی، بیت سرور و پیشوا و رهبر ما پیامبر خدا - که بر او و بر خاندانش درود و سلام باد - آغاز شده، ولی بعدها در خلال ادوار تاریخ راه و مسیری مشخص را پیش گرفته است. این مسیر مشخص بتدریج تکامل و توسعه پیدا کرده تا جایی که تشیع بزرگان و قهرمانان و شخصیتها و رهبران و مبلغان و مدافعان ویژه خود را یافته است، که گاهی با سخن و گاهی دیگر با دم شمشیر از آن دفاع می‌کرده‌اند.

شیعیان در روند تاریخی خود مراحل از پیکار و مبارزه را پشت سر گذاشته و در آن مراحل به انواع آزارها و بیدادها گرفتار آمده‌اند. آنان آسیبها دیده و آسیبها رسانده‌اند. چون آن سان که گویند جنگ درگیری است و فراز و نشیب دارد؛ اما در عین حال آنان بیش از دیگران گرفتاریها را تحمل کرده‌اند.

شیعه در خلال تاریخ خود، مواضعی آشکار و قهرمانیهایی ثبت شده داشته است که در منابع گوناگون تاریخی این سوی و آن سوی پراکنده و هر جا نشانهایی از

۱. موسوعة الفداء و الوفاء.

۲. این کتابها عبارتند از: الفداء فی الاسلام (فداکاری در اسلام)، فداثیون فی تاریخ الاسلام (پاکبازان در تاریخ اسلام)، و ابطال عقیده و اسلام (قهرمانان عرصه عقیده و اسلام)، بین الوفاء و الفداء (از عرصه وفاداری تا میدان پاکبازی) و رجال صدقوا (مردانی که راست و درست رفتار کرده‌اند).

آن مانده است.

خواننده نمی‌تواند به آسانی و سهولت این موقعیتها و آن قهرمانیهای پراکنده را فراهم آورد و در رشته‌ای یگانه به نظم کشد، به‌طوری که قادر باشد به مجموع آن بنگرد و بدان به مثابه یک کل احاطه پیدا کند. بلکه تنها کسانی تاب و توان این مهم را دارند که برخوردار از تخصص و تجربه‌اند، مرد پایداری و شکیبایی در برابر دشواریهای پژوهش و سختیهای کند و کاوند و از این توان برخوردارند که به مقایسه و ارزیابی و پالایش دست یازند تا از این رهگذر بازشناسی منصفانه و بی‌طرفانه‌ای حاصل آید که آنچه را به سود یا به زیان است، اظهار می‌دارند.

ما در این جا سخن امام مالک را - که خدا از او خشنود باد - به یاد می‌آوریم که با اشاره به مرقه سرورمان پیامبر برگزیده خدا - که درود و سلام خدا بر او و خاندانش باد - می‌گوید: «هیچ یک از ما نیست که از وی بهره‌ای نبرند و بر او خرده‌ای نگیرند، مگر صاحب این بارگاه».

بانو دکتر سمیرة مختار اللیثی، هنگامی که پژوهش خود را درباره «مبارزات شیعیان» عرضه می‌دارد، به گمانم می‌خواهد به ژرفای این دریای خروشان فرو رود و رنج امواج و سختیهای گردابهایش را بر خود هموار سازد تا از رهگذر فروشدنی جسورانه به ژرفاها، در حدّ توان خود مرواریدها و گوهرهای گرانبهای آن را به چنگ آورد و سزاجام به قدر توش و توان خویش از مبارزات شیعیان که نبردها کرده و از عقیده و اندیشه و افکار و آرای خویش دفاع کرده‌اند، تصویری گسترده و روشن به‌دست دهد.

شما ممکن است با شیعیان در این یا آن نظر موافق یا در این یا آن رأی مخالف باشید و این هیچ اشکالی ندارد، بلکه مهم این است که منصف باشیم، آگاهانه بشناسیم، از سر فهم درک کنیم، با دلیلی قانع شویم و با تکیه بر برهانی موافقت کنیم. خداوند، احمد شوقی، شاعر بزرگ عربی زبان، را پیام‌رزا که گفت:

«اختلاف الرأي لا یفسد للود قضية»

اختلاف نظر هرگز رابطه دوستی را به هم نمی‌زند!

ما امتی خدایی هستیم که خداوندگارش ادب گفتگو و زیبایی ادراک و

جستجوی بهترین ابزار برای شناخت حقیقت را به او آموخته است. اوست که می‌گوید: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ. إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (مردم را با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت بخوان و با بهترین شیوه با آنان مجادله کن. زیرا پروردگار تو به کسانی که از راه او منحرف شده‌اند آگاه‌تر است و هدایت یافتگان را بهتر می‌شناسد).^۱

ما امتی هستیم که آدایش این فرهیختگی را به او آموخته است: نظر من، درستی است که در آن احتمال خطا هم وجود دارد و نظر مخالف من نادرستی است که احتمال صحت نیز در آن هست. بنابراین، باید هر یک از ما حق داشته باشد رأی خود را عرضه کند و در کنار آن، به نیکی به نظر دیگری گوش سپارد.

از دیدگاه نگارنده، هرچه در بررسی و مطالعه و «جستجوی حقایق» بردباری بیشتری نشان دهیم، این کار می‌تواند بهترین یآوری باشد تا در پرتو حق - که یکی بیش نیست - به هم برسیم و به باریکه راه ایمن این وحدت که خداوند آن را برایمان می‌خواهد، نزدیک شویم. «وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً، وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ» (هر آینه این دین شما دینی است واحد، و من پروردگار شمایم؛ از من بترسید).^۲

و علی الله قصد السبیل

احمد شریاصی

۱. سوره نحل (۱۶) آیه ۱۲۵.

۲. سوره مومنون (۲۳) آیه ۵۲.

درآمد

در جهان کنونی اسلام، میلیون‌ها تن از شیعیان پراکنده‌اند و برای عزت اسلام و برپایی تمدن آن نقش آشکار و ملموس خود را ایفا می‌کنند. آنان با دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های علمی و نوشته‌های خود، در مسیر پیشرفت فکری اسلامی مشارکت مثبتی دارند. شیعیان، «جهاد» (یا مبارزه) را همواره رکنی از ارکان اسلام می‌دانند. در نگاه ایشان، جهاد تنها با مدد شمشیر صورت نمی‌پذیرد، بلکه گاه با پالودن جانها و پیراستن خردها و با ساختن انسان مؤمن پایداری صورت می‌گیرد که یزید بهترین شهروند شایسته در جهان اسلامی ما باشد.

خوشوقتم که کتاب خود «مبارزات شیعیان» را به خوانندگان عربی زبان در جهان اسلامی پیشکش کنم. این کتاب، مبارزات این گروه بزرگ اسلامی را از عهد پیامبر - که درود و سلام بر او باد - تا پایان دوره اول خلافت عباسیان در سال ۲۳۲ ق، بررسی می‌کند. خواننده خردمند به خوبی درمی‌یابد که بر هر مؤلفی دشوار است که بخواهد ابعاد مبارزات شیعیان را، که مبارزه‌ای طولانی، چندسویه و چندگونه است، در یک کتاب فراهم آورد. اما صورتهای تاریخی سره‌ای که از مبارزات شیعیان در این کتاب عرضه می‌کنیم، روایتی راستین از روحیه شیعه را به دست می‌دهد که در مراحل مبارزه مستمر انقلابی و دینی و فکری و اجتماعی‌اش ظهور یافته‌اند. بدین سان، از بوستان پهناور و تابناک شیعه شکوفه‌هایی بسیار و خوشبو و شاداب چیده‌ایم که دیدگان را خیره می‌سازد و سینه‌ها را می‌گشاید و

رایحه دماغ پرور آن همیشه و در گذر روزگاران باقی می ماند.

گروه های شیعه در همه رخدادهای سیاسی در تاریخ اسلام شرکت جسته و در عرصه های فرهنگی، بویژه عرصه های دینی و فکری، اهمیت و تأثیر خود را داشته اند. شیعیان در طول روزگاران بتدریج سرآمد دیگر فرقه ها و جماعت های اسلامی شده اند و یکی از دستاوردهای آنان دولت اسلامی بزرگی چون دولت فاطمیان بوده است که هر مسلمانی به تمدن و نقش جهانی آن افتخار می کند و قاهره پاینده و دانشگاه ریشه دار الازهر بر عظمت آن دولت گواهی می دهند.

این کتاب که اکنون در دسترس خواننده است، پژوهشی علمی است که در پژوهش تاریخی خود روش علمی را دنبال می کند. یکی از بارزترین ارکان چنین روشی، پایبندی به بی طرفی کامل، یعنی یک بی طرفی مثبت است و این روش ما را به نتایجی علمی می رساند که آثار عربی و اسلامی مان در اختیار می گذارد. ما در کنار اصرار بر ذکر جزئیات رخدادهای تاریخی، به فلسفه تاریخ هم اهتمام نشان داده ایم و افزون بر آن، میان مبارزات شیعیان و ابعاد زندگی سیاسی و دینی و فکری در جهان اسلامی پیوند برقرار ساخته ایم.

مبارزات شیعیان گاهی شکل انقلاب به خود گرفته است تا اصول و آموزه ها را عملاً به اجرا گذارد. مسلمانان همواره عادت داشته اند که حیاتی مبتنی بر دموکراسی داشته باشند و به آزادی عقیده و بیان پایبندی نشان دهند و این همان چیزی است که تعالیم مترقی و هوشمندانه اسلام آن را تأمین کرده است. این مبارزات، با آنکه گاهی به کشمکش میان دو دسته از مسلمانان انجامیده است، اما در واقع نشانه ای است از زنده بودن امت اسلامی و از میل و علاقه این امت به تحول و به بازسازی و پایبندی اش به آرا و آموزه های خود برای دستیابی به یک زندگی برخوردار از رفاه و تمدن پیشرفته. اگر هم در این میان اختلافی پیش آمده است، به مسائل ثانوی مربوط می شود و به عقیده اسلامی والای ما ارتباطی ندارد. این مسائل ثانوی اختلافهایی در آرا و ابزاهاست و گاهی در این اختلاف نظر مزیتی هم نهفته است.

ما مسلمانان، با وجود اختلاف مذاهب، امت اسلامی یکپارچه ای هستیم که برادری اسلامی خلال ناپذیری بر سرمان سایه می افکند. خالق بزرگ و پیامبر امین او

را باور داریم و وجودمان از عشق اهل بیت پاک پیامبر لبریز است و قرآن کریم و سنت شریف نبوی قانون اساسی ماست. ما مسلمانان جملگی در راهی یگانه که اسلام برای ما ترسیم کرده است، گام می‌زنیم و آن، راه برادری برای تحقق صلح و آسایش است. خدای - عزّ و جلّ - توفیق دهنده و پیروزی بخش است.

دکتر سمیرة مختار اللیثی

www.ketab.ir